

Sipos Balázs

Miként befolyásolta a nők magyarországi helyzetét az első világháború?¹

Abstract

The Hungarian society was modernized after 1867 as a consequence of the economical prosperity and the liberal political atmosphere. The first period of the emancipation of women started in the same decades of the 19th century. The process of this emancipation became powerful during the Great War because of the mobilization of the whole society when the women replaced the men on the home front. In the short period of the bourgeois republic of 1918 the women could enjoy civic and political rights from the right to vote to the right to study at all faculties in the same conditions as men. First the so called Christian and national counterrevolutionary political regime gave voting right to women in 1919 too but it restricted the opportunities of women's education in the next year and also restricted the female voting right in 1922. Despite of those facts the fight for emancipation of women was continued by right wing and/or conservative female societies and hybrid types of women: they promoted the Christian and national regime on the one hand and wanted to get the same or similar rights as men on the other hand. So we can call them right wing feminists. And it needs to be mentioned the bourgeois feminists who changed their vocabulary and used the right wing and national frames in the political communication.

Keywords: emancipation of women, women's rights, new women hybridities, right wing feminism, Christian national frames

A két világháború közötti Magyarországon többen is foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy miként változtatta meg az első világháború a nők helyzetét Magyarországon. Mennyiben lett más a nők élete 1918 után, mint előtte volt?

A korszak egyik legnépszerűbb hetilapja, a színházi és mozi-híreket, színdarabokat, illetve többek között még sztárpletykákat közlő *Színházi Élet* című magazin kiadója 1937-ben jelentette meg Hatvany Lili életvezetési tanácsadó könyvét, az „*Ételművészet, életművészet*”-et. Ebben Hatvany többek között azt írta, hogy 1914 előtt „*kétféle polgári háziasszony létezett*”. Egyrészt a „*jó háziasszony*”, akinél „*egyébről alig esett szó, mint a háztartás örömei*”

¹ Tanulmányom megírását az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja segítette. Munkám egy részében korábbi, azt több szempontból továbbfejlesztett írásomra (*Modern amerikai lány, új nő és magyar asszony a Horthy-korban. Egy nő történeti szempontú médiatörténeti vizsgálat. Századok*, 2014/1. 3–34.) támaszkodom. Észrevételeit köszönöm Matyuc Péternek.

ről és bánatairól, a cselédek komiszáságáról és a kofák szemtelenségéről.” Másrészt a „rossz háziasszony”, az „úgynevezett kékharisnya”, aki „A felhők között élt, ott is a Nyugatot olvasta [...és] azzal hengegett a kékharisnya-háziasszony, hogy még soha életében nem lépte át a konyha küszöbét”.² Ezek a típusok azonban a nagy háború után eltűntek: a középosztály általános elszegényedése miatt minden nőnek, így a „kékharisnya-háziasszonynak” is foglalkoznia kellett a háztartással. A háztartással való foglalkozás a középosztályban is annyira átlagos, hétköznapi lett, hogy unalmassá vált a „jó háziasszony”, aki állandóan a háztartásról és más effélékről locsogott – így Hatvany Lili.

Az író Háty Gyula másként ábrázolta a változást. A „Színhely: Budapest. Idő: tíz év előtt” című „1919-es” regényében azt írta: 1918 után „a feministák is másmilyenek lettek, ha ugyan egyáltalán vannak még. A régi értelemben valók, olyanok, akik a nők egyenjogúsításától várnak mindent, bizonyosan nincsenek már. [...] legtöbbje rájött már, hogy az egyenjogúság csak az egyenlő sanszokkal való indulást biztosítja, a megérkezést nem”.³

Az utolsó példám Ignótus. Ő a Nyugat folyóirat 1926-os, a „Házasság válságának” okát firtató ankétján ezt válaszolta: „Ha ma a házasság bajaival megint többet szorgoskodnak az írók, mint talán tíz évvel ezelőtt, az világos, hogy a háború következtében, amely, már mint a háború, egyfelől sok házasságot megzavart, másfelől a házasság egyik felének, a nőnek jogi, politikai és társadalmi felszabadulását éppoly hirtelen kifejlesztette, mint mondjuk a repülőgépet. A nő ma nagyjában másvalaki, mint anyja volt, tehát a házasságot is másképp viseli, mint anyja viselte. De ebből nem okvetlenül az következik, hogy tehát a házasság már nem való, nem is kell a nőnek, éppúgy, mint ahogy a házasság régebbi bajaiból s visszasságaiból nem okvetlenül az következett, hogy nem való s nem kell az embereknek.”⁴

Ezek az idézetek arról tanúskodnak, hogy bizonyos kortársak úgy látták: a nagy háború alapvetően változtatta meg a nő helyzetét. Eltűntek a kékharisnyák, eltűntek a feministák, és (de?) a nők emancipáltak lettek, „hiszen”, mint Ignótus írta, jogi, politikai és társadalmi „felszabadulást”, azaz emancipációt hozott a háború.

Tanulmányomban ezt a kérdést próbálom körbejárni. Azt vizsgálom tehát, hogy milyen szerepet játszott az első világháború a nők társadalmi és politikai pozíciójának változásában, és beszélhetünk-e egyáltalán változásról.

Két jelenség: emancipáció kezdete és a feminizmus első hulláma

Az emancipáció esetében egy hosszú időtartamú folyamatról van szó, hiszen a nők társas és inkább társadalmi helyzetének változása a 19. szá-

² HATVANY Lili: *Ételművészet*. IN: Uó (szerk.): *Ételművészet, életművészet*. Színházi Élet, Budapest, é. n. 5–6.

³ HÁTY Gyula: *Helyszín: Budapest. Idő: tíz év előtt*. Genius, Budapest, é. n. [1929] 50.

⁴ IGNÓTUS: *A házasság „válsága”*. Nyugat, 1926/10. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> - 2014. 09. 16.

zadban kezdődött, majd vált egyértelművé. E folyamat jele például, hogy a férfiak 1877-ben vették fel az első nőt a reprezentatív nemzeti irodalmi egyesületbe, a Petőfi Társaságba, és így ismerték el, hogy egy nő is lehet olyan jó költő és író, mint egy férfi. Az első feminista lap 1871-ben jelent meg Magyarországon; 1872-ben megkezdte működését az Országos Nőiparegylet, 1873-ban pedig két magyar résztvevője volt a bécsi nemzetközi nőkongresszusnak. 1881-ben első ízben rendeztek Magyarországon női úszóversenyt; 1899-ben díszdoktorrá avattak egy régésznőt; 1912-ben vizsgát tett az első női pilóta. 1903-ban először neveztek ki állami szolgálatba nőt (egy állami kórházba alorvosnak), és ugyanebben az évben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt önálló programban követelte a nők emancipációját.

Azt látjuk tehát ebből a példálózó felsorolásból is, hogy az új típusú nők (az úgynevezett új nők) Magyarországon 19. század utolsó harmadától kezdtek feltűnni, és a 20. század első két évtizedére lassan újabb és újabb területeken lettek elfogadottak – így az említetteken kívül például a tömeglapok szerkesztőségeiben, a folyóiratoknál, illetve a könyvkiadóknál. Ezen a helyeken tehát megjelent a női hang, a női szempont, és nem kizárólag, „csak” többségében férfiak írtak a nőkről, ők mondták meg, hogy milyen (legyen) a nő és a nőiség.

Ha ezeket a különböző cselekvési típusokat (hiszen az úszóverseny vagy az iparos nők szervezkedése az élet nagyon különböző területeit jelenti) megpróbáljuk valamilyen szempontból egységesnek leírni, akkor talán azt mondhatjuk: az új női típushoz tartozók életük eltérő területein (életük egy vagy több területén) a férfikkal való egyenlőségre törekedtek, társadalmi pozíciójukat nem férjük, apjuk vagy valamelyik férfirokonuk pozíciójához kívánták kötni, hanem maguk akarták meghatározni; ezt a női „médiamunkások” gyakran a felszabadultak, felszabadultság fogalmaival írtak le (tehát tulajdonképpen az emancipáció fogalmának „magyarosításáról” van szó).

Hogyan lehetne az előbb említett egy vagy több terület nem példák soraként elképzelni, hanem cselekvési típusok szerint meghatározni? Martha H. Patterson rövid tanulmányában elsorolja például, hogy új nőnek tekinthető (többek között) a szüfrazsett, az egyetemre járó lány, a fogyasztásban: divatban és szórakozásban magát kiélő bakfis (más néven a flapper), a szocialista nő, a mondjuk vallási, kulturális vagy jótékonyági egyleteket alapító, azokban aktív nő (az „egyleti hölgy”), a vamp, a testével maga rendelkező és a férfias nő – azaz a tradicionális nőiséget el nem fogadó, esetleg a környezete szerint férfias munkát végző, anyagi, szellemi függetlenségre törekvő, szabad akaratából (és nem családi döntésre) férjhez menő nő.⁵ Ennek alapján úgy vélem, hogy a típusok meghatározásának alapja a „színtér”, a viszony jellege lehet. Az első típus az inkább a társas viszonyokat megújító

⁵ Martha H. PATTERSON: *Introduction*. IN: Uő (szerk.): *The American New Woman Revisited. A Reader, 1894–1930*. Rutgers University Press, New Brunswick, 2008. 1.

nő (a házasság, a nemi kapcsolatok vagy a fogyasztás terén);⁶ a második az inkább a társadalmi, politikai viszonyokat módosító nő (a szüfrasset, a szocialista nő vagy az egyleti hölgy); a harmadik pedig valamiféle átmenet: a társas viszonyok módosításán keresztül a társadalmiakat is befolyásoló nő (az egyetemista, a független vagy a férfias munkát végző nő). Fontos, hogy ezek nem tiszta típusok, hiszen „fokozatbeli” különbségek is létez(het)tek abból a szempontból, hogy ki milyen mértékben követett „új-női” elemeket: mondjuk dohányzott, de nem viselte a vampokra jellemző ruhákat – vagy egy még inkább faramuci példával élve: egyetemre járt, de nem ivott (utóbbi inkább a flapper típusát jellemezte a korabeli és „külső” leírás szerint).⁷

Tudjuk, hogy az első világháború előtt Magyarországon is egyre többen követték az új nő típusát. Ez is különböző dolgokat jelentett. Többek között azt, hogy bizonyos csoportokon belül „ízléses” lett az „új-női” divat, és/vagy elfogadottá vált a feminista ideológia, vagy „egyszerűen” az individualizáció folyamatának eredményeként megvitathatóvá vált a kérdés: mit szeretne a nő? Utóbbi jól mutatja az író Bohuniczky Szefi esete. Memoárjából kiderül, hogy a „kékharisnyóság”, azaz az irodalomba való beletemetkezés valójában az alternatív női minták készletének megismerését és a szellemi függetlenség lehetőségét jelentette a számára.⁸ Egyúttal pedig azt eredményezte, hogy ha már jó házasságot nem, akkor helyette a modern irodalom iránti közös érdeklődésen alapuló „kitűnő barátságot kötött” gimnáziumi tanár férjével. A modern magyar és európai irodalom iránti rajongása utóbb, az 1920-as években a saját írói pálya forrásának tűnt. Ráadásul Bohuniczky írásai révén részben megeremtette anyagi önállóságát és évekig férjétől külön élt.⁹

Az új nő tehát élhetett az otthonán kívül, a „társadalomban” jelentkező új lehetőségekkel, vagy változatlan feltételek között próbálhatott másként élni (mint eleinte Bohuniczky Szefi is) a házasságában (amihez szükség volt az ezt elfogadó férjre).¹⁰ Valamint olyan elemekből is építhette identitását, amelyek látszólag nem összehághatók a feminista mozgalommal.¹¹ De akár így, akár

⁶ A fogyasztás kapcsán itt nem arról van szó, hogy a középosztálybeli család pozícióját a fogyasztáson keresztül mutatja fel a környezetének, amely tevékenységben a feleségnek komoly szerep juthat, mivel a férj keresetének elköltését részben ő határozza meg. Azaz a középosztályi életmód megszervezése részben a nő (feleség) feladata, ami inkább társadalmi szintén zajlik. Ezzel szemben itt a fogyasztásra mint az önmegvalósítás, identitásképzés eszközére gondolok, ami az új módon való (és például alkohol-) fogyasztást jelenti.

⁷ SZÉP Ernő: *Pista*. IN: *Az Est hármaskönyve, 1935. Asszony, szépség, szeretet*. Budapest, 1935. 125.

⁸ Ahogy a házasságkötéssel végződő regények a tradicionális szerepek és férfi-női viszonyok fenntartásának megerősítését szolgálták.

⁹ BOHUNICZKY Szefi: *Otthonok és vendégek*. Szépirodalom Könyvkiadó, Budapest, 1989. 193., 201–202., 384., 424.

¹⁰ Bár viccelődésnek hathat, hogy minden sikeres nő mellett ott találunk egy férfit, de ez sok más esetben is igaz: közismert példa Hugonnai Vilma esete. JOBST Ágnes: *A női szerepek határátlépésének értelmezése az első magyar orvosnőről szóló narratívákban (Hugonnai Vilma, 1847–1922)*. Múltunk, 2008/2. 23–25.

¹¹ SÁRAI SZABÓ Katalin: *Normakövető női emancipáció. A konzervatív nőmozgalom Magyaror-*

úgy, a nyilvános térben és/vagy otthon mindenképpen új női imázs és új női identitás szerint élt – amint Kaffka Margit is ábrázolta egy, a háború előtti utolsó békeévben megjelent írásában a „*new-woman*” (sic!) típusát.¹²

Az emancipált új nő tehát vagy feminista volt, vagy nem.

Az első világháború felgyorsította az új női típusok elterjedésének folyamatát, hiszen az úgynevezett hátszói fronton a nőket is mobilizálták a győzelem érdekében, például mert a férfiak távolléte miatt több feladathoz és lehetőséghez jutottak. A besorozott férfiak helye üres lett a munkahelyeken és az iskolákban: emiatt nők a munkahelyeken a férfiak helyére álltak, a nők száma és aránya megnőtt az egyetemeken,¹³ és politikailag is aktivizálódtak.¹⁴ Hangsúlyoznám azonban, hogy a nagy háború „*csak*” felgyorsított, pontosabban intenzívebbé tett egy akkor már évtizedek óta tartó folyamatot, amelyet érdemes lehet a demokratizálódás nagyobb témája részeként is szemlélni. Itt most arra gondolok, hogy a háború után, a háborús helytállásért jutalmul, a választójog megadása révén nők és férfiak egyaránt a nemzet tagjává váltak. Ezt a követelésüket választójogi harcként szokás azonosítani, amely „*harc*” 1914 előtt kezdődött.

Kísérletek a háborúból a békébe való átmenetre

Közvetlenül a világháború után, a háborúból a békébe való átmenet első (demokratikus) kísérlete (amely a tömegek politikába való beemelését, ezen keresztül aktivitásának fenntartását és egyúttal intézményesítését, „*becsatornázását*” célozta) a női aktivitások, az új női típusok megerősödését hozták. A nők választójogát a parlament 1918 nyarán még elvetette, de az 1918 ősze és 1919 márciusa közötti polgári köztársaság I. néptörvénye biztosította (noha a férfiak és a nők választójoga nem volt egyenlő, és eme jogszabály alapján nem rendeztek választásokat). Ugyanez a rendszer biztosította a férfiakéval egyenlő tanulási jogokat is (a nők immár jogi és a műszaki tanulmányokat is folytathattak, és a nőhallgatókat a férfiakkal azonos hallgatói státuszba sorolták át).

A női jogok kiterjesztésének következő, és sokáig utolsó jelentősebb állomása Friedrich István választójogi rendelete volt, amely 1,7 millió nőnek szintén biztosította az általános, titkos és egyenlő választójogot.

A politika tömegesedése és ennek részeként a nők mobilizálása 1919 végén véget ért. Megkezdődött a háborúból a békébe való átmenet második típusú

szágon a 19. század végén, 20. század elején. Replika, 2014/1–2. 85–106.

¹² KAFFKA Margit: *Az asszony ügye*. <http://mek.oszk.hu/05400/05475/05475.htm#161> - 2014. 10. 30.

¹³ SZEGVÁRI Katalin, N.: *A nők művelődési jogiért folytatott harc hazánkban (1777–1918)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969. 389–391.

¹⁴ Utóbbi jól mutatja, hogy a szociáldemokrata szakszervezetekben a nők száma az 1913-as 6542-ről 1918-ra 131 221-re nőtt. SIPOS Balázs: *Adattár*. IN: VARGA Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Napvilág, Budapest, 1999. 510.

kísérlete, amit jobbra konszolidációként ismerünk. Ekkor az előzőekben említett trend megfordult és elindult egy úgynevezett demobilizálási hullám. Ennek részeként az 1920. januári országgyűlési választásokon már csak 1,6 millió férfi és 1,4 millió nő választhatott, mert a többiek (400 ezer férfit, illetve 300 ezer nőt) már nem vettek fel a választói névjegyzékébe. A következő választások idejére, 1922-re az új választójogi rendelet miatt újabb ötszázezer nő veszítette el választójogát.¹⁵

Ugyancsak a nők demobilizálását szolgálta az úgynevezett numerus clausus törvény (az 1920. évi XXV. törvény), amely egyrészt előírta a „zsidó”¹⁶ hallgatók arányának csökkentését, másrészt az egyetemekre bízta, hogy fölvesznek-e nőket – azaz az állam úgy ítélte meg, hogy nincs kötelessége a nemek közötti egyenlőség biztosítása terén (ellentétben a polgári demokratikus rezsim álláspontjával). Fontos, hogy a zárt számot, azaz a korlátozást kezdeményezők eredetileg nem a „zsidók”, hanem a nők kizárását javasolták.¹⁷

Mindehhez még azt kell hozzátenni, hogy a feminista mozgalom – mivel bírálói nemzetközi eredetét és bűnös forradalmi szerepét hangsúlyozták – háttérbe szorult, vezetői emigráltak. (Itt és most csak Tormay Cécilre utalnék, aki a Horthy-korszak egyik nagyhatású eredetmítoszában, *A bujdosó könyvben* a nemzet ellenségei között emlegette a feministákat is.)¹⁸

Úgy tűnik tehát, hogy a világháború komoly hosszú távú változást hozott. Pontosabban nem is a világháború, hanem inkább az erre való visszahatásként jelentkező 1920 és 1922 közötti átmenet (illetve az ennek nyomán kiformalódó intézményrendszer), amelynek során válságjelenséggént tekintettek a politika tömegessé válására, az új női modellek elterjedésére, de még az 1914 előtti feminizmusra és emancipációra is. Hiszen akár azt is gondolhatjuk, hogy a nőemancipáció 19. század utolsó harmadában induló folyamata természetes és logikus módon vezetett el 1918–1919-ben az úgynevezett női jogok biztosításához, amelyre a háborúvesztés és Trianon traumája miatt érkezett egy antifeminista és emancipációellenes válasz- és visszalépés.

De valóban így volt-e? Vajon pontosan fogalmazunk-e, ha a nők helyzete kapcsán a feminizmus első hullámának végéről, a feminizmus apályáról szólnak csak? Szerintem nem.

¹⁵ SIMÁNDI Irén: *Küzdelem a nők parlamenti választójogáért Magyarországon 1848–1938*. Gondolat, Budapest, 2009. 140., 150., 157.

¹⁶ Egyrészt azért használom idézőjelben a fogalmat, mert a korabeli gyakorlatban nem volt egyértelmű, hogy izraelita vallásúakról vagy zsidóknak gondolt egyénekről van-e szó. Másrészt azért, mert ebből következően valójában egy kívülről megkonstruált képzetről van szó, amelybe nagyon különböző csoportokat gondoltak sorolni. Lásd GYÁNI Gábor: *Budapest – túl jön és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat*. Napvilág, Budapest, 2008. 108., 110.

¹⁷ KOVÁCS M. Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945*. Napvilág, Budapest, 2012. 64–65.

¹⁸ TORMAY Cécile: *A bujdosó könyv*. Budapest, k. n., 1921. 15–16., 18., 56.

Antifeminista fordulat után az emancipáció folytatódik

Az első világháború után az új női aktivitások, ezek az új lehetőségek, és az új női típusok szerepmintái olyanok életét is átalakították, illetve olyanok céljait is meghatározták, akik nem szimpatizáltak az úgynevezett progresszív irányzatokkal, mozgalmakkal – mint amilyen a feminizmus is volt –, vagy nem foglalkoztak politikával. Ők az 1920-as években is folyamatosan kaptak muníciót: a külföldi populáris regények fordításai is népszerűsítették például a dolgozó nő típusát (ilyen volt a „*Ne várjatok vacsorára!*” a svéd Alice Lyttkenstől),¹⁹ és tanácsadó könyvek is tárgyalták a családon belüli nemi viszonyokat. Utóbbira példa a kor ismert német esszéistája, Hermann Keyserling szerkesztésében megjelent „*Könyv a házasságról*”, amely többek között a házasság válságának kérdését is tárgyalta. Erről a kérdésről a két világháború között nagyon sokat írtak Magyarországon is, de elsősorban a „*nagy háború*” hatásával, ezzel összefüggésben az erkölcs megrendülésével, olykor a válást lehetővé tevő törvény létezésével magyarázták. A Keyserling-könyv egyik szerzője, Marta Karlweis ezzel szemben azt írta, hogy a házasság akkor és azért lesz problémás, amikor a nő nem akar „*kiskorúsági viszonyban*” maradni, amire válaszul a férfi „*ösztönszerűen*” megtagadja a „*nőtől az egyénülési jogot*”, vagy a „*világosságra törekvő*” nő mellett bizonytalan lesz és felteszi a kérdést: „*Ki kezkesedik [...] azért, hogy átalakulva is hű marad*” hozzá a nő?²⁰ (Ennek kapcsán eszünkbe juthat Ibsen „*Nórá*”-ja, a feminista mozgalom egyik kulcsdarabja mint irodalmi ábrázolás és közvetített minta, illetve eszünkbe juthatnak Bohuniczky Szefi memoárjának az író nő házasságon belüli „*felnőtté válásáról*” beszámoló részei, amelyek egy konkrét század eleji példáról tudósítanak.)

Az új nő feltűnése, valamint ennek a szerepnek a választása, azaz az újféle nőtipusok megjelenése tehát általánosabb, mint a progresszív feminizmus, és általános európai jelenség. Általános európai jelenségnek azonban nem csak a dolgozó, politizáló és tanuló nők számának a növekedése tekinthető, hanem az is, hogy a világháborút követően a dolgozni és tanulni vágyó nőket megpróbálták visszaterelni a családba és a hagyományos női szerepekhez (ez az úgynevezett kulturális demobilizáció), és az új női identitás szerint élő nők ellenálltak ennek a törekvésnek. Allison Scardino Belzer monográfiájából kiderül például, hogy egy pontig Olaszországban is hasonló változások történtek: a „*donna brava*” anyai figurája mellett az első világháború éveiben feltűnt a „*donna italiana*” politizáló típusa, majd a béke első

¹⁹ Ezt az *Új Időkben* a hetilapot is kiadó Singer és Wolfner 1937-ben folyamatosan hirdette.

²⁰ Marta KARLWEIS: *A házasság és az átalakult nő*. IN: Hermann KEYSERLING (szerk.): *Könyv a házasságról. A házasság értelmezése kiváló kortársak felfogása szerint*. Nova Irodalmi Intézet, Budapest, 1927. 179., 180., 181.

néhány évében a gazdaságilag független „*donna nuova*”. Az átlagos nyugat-európai helyzettől való eltérés oka a harcosan anyai „*donna fascista*” nőszerep, amely első helyen az állam iránti kötelességek teljesítését írta elő, és csak ezt követően a család iránti kötelességeket. Ezzel kapcsolatban azonban kérdéses, hogy valóban egy új, a közéletben aktív nő ideáljáról van szó, és nem inkább a háború előtti helyzethez való visszatérésről – noha új jelszavakat használva, erős nemzeti jelentéssel kibővítve és újféle értelmezési keretbe helyezve a 19. századi „jó nőt”. Attól függően, hogy hová helyezzük a hangsúlyt, ezt vagy a mobilizáció fenntartásának (a szakirodalomban erre használják a re-mobilizálás fogalmát), vagy sajátos demobilizálási stratégiának tekinthetjük. Azaz vagy azt látjuk elsődlegesnek, hogy a „*fasiszta nő*” számára a nyilvános térben és aktív szerepek kínálkoztak, vagy azt, hogy a „*fasiszta nő*” valójában nem cselekvő részese a nemzeti politikának, mert a nemzet életében csak reprodukciós szerepet kapott.²¹ Van azonban egy harmadik értelmezési lehetőség is: eszerint a nő szerepe a nemzet fenntartásában a gyerekszülés és -nevelés, ez azonban nem passzív és nem kizárólag magánéleti feladat, mert ezzel „*a nemzet határát kulturálisan és szimbolikusan is védik*”. Ebben az esetben szerintem újféle női identitásról, a tradicionális női hivatás újfajta elgondolásáról beszélhetünk ugyan, de újféle női szerepekről nem. Egy régi szerephez tartozó új identitásról van szó.

Az előzőek mellett ugyanígy hasznos párhuzam lehet a számunkra az az említett értelmezés is, amely szerint az új nő 1918-at követő terjedése jelentős részben a háborút követő szorongás következménye, azaz annak a belátásnak, hogy objektív (strukturális) és szubjektív (mentalitásbeli és kulturális) okok miatt sincs visszatérés a háború előtti időkhöz. Például mert a háborús emberveszteségek miatt nem lesz elég férj, vagy, mert a totális háború meggyengítette a férfi fölényét a nővel szemben.

Miként ábrázolta az új női típusokat a magyarországi média? Melyik nő-típust mutatta követendőnek? Tetten érhető-e és miként a nacionalizmus felerősödése? A következőkben ezekre a kérdésekre próbálok válaszolni.

A Horthy-kor úgynevezett megalapozó mítoszai közül Tormay Cécile napló műfajában írt regényén kívül Szabó Dezső „*Az elsodort falu*” című műve – amely hanyatlástörténetként mutatta a dualizmus liberális korszakát – szintén „*leszámolt*” a feminizmussal és általában az emancipatorikus törekvésekkel. Szabó az egyenlőségre törekvő nőkön és a „*kékharisnyákon*” gúnyolódott; Kaffka Margit alakmását többek között azért kritizálta, mert ő a „*divatot majmolva*”, írásaiban a nőt is „*embernek*” nevezte, holott az ember csak férfi lehet.²²

²¹ Allison SCARDINO BELZER: *Women and the Great War. Femininity under Fire in Italy*. Palgrave Macmillan, New York, 2010.; Linda REEDER: *Women and the Great War. Femininity under Fire in Italy*. *The Journal of Modern History*, 2012/3. 993.

²² SZABÓ Dezső: *Az elsodort falu*. Csokonai, Debrecen, 1989. 53–54.

Szintén feminizmussal „leszámoló” diskurzushoz tartozik a kor egyik legnépszerűbb, elsősorban a középosztálybeli női olvasókat megcélzó hetilapja, a Herczeg Ferenc szerkesztette *Új Idők*, illetve a legnagyobb nőszervezet, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének (MANSZ) orgánuma, *A Magyar Asszony*. Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy az új női típusokhoz hogyan viszonyult a két lap, akkor a képek és szövegek elemzése után arra jutunk, hogy e tekintetben egyik lap ábrázolásmódja sem egységes. Nem beszélhetünk arról, hogy a kettő közül valamelyik lapnak egységes álláspontja lett volna erről a kérdéstről, hiszen a szerzők között olykor komoly véleménykülönbségek mutatkoztak. Kenedy Géza, Lyka Károly vagy Fodor Gyula (*Új Idők*), illetve Tormay Cécile és Hohenlohe Károly herceg (*A Magyar Asszony*) például arról értekeztek, hogy a háborúban a nő hű *segítője* lett a férfinak, és ez az új, teszem hozzá: változatlanul alávett pozíció hozta el a nők igazi egyenlőségét. A modern irodalomban – úgymond – elhanyagolt nőitípus: a háziasszony, a „természetes nő” figuráját akarták propagálni, és egyúttal azt hangoztatták, a dolgozó és tanuló nő nem *segítője* a férjnek, nem jó anya, és emiatt nem is nőies (Kenedy közölte: a tanult nők többsége meddő).²³ Fontosnak, sőt szükségesnek tartották, hogy a nő harcoljon együtt a háborúban lelkiileg megsérült férfival – de csak addig, amíg a férfi nem tud egyedül harcolni a nemzetért és a kereszténységért, mert a nő akkor azonnal térjen vissza a családi élethez és kizárólag azzal foglalkozzon.²⁴

A Magyar Asszonyban megjelent írások (az említett két véleményen kívül például Ravasz László, Mártonffy Károly, Berzeviczy Albert álláspontja) szerint nem cél a nők pacifikálása, legalábbis ideiglenes nem. Mártonffy vagy Berzeviczy mindenféle (például időbeli) korlátozás nélkül szólt arról, hogy a nőknek „a nemzeti társadalom munkájában” kötelességük részt venni.²⁵ Ravasz egyik írásában ki is dolgozta ideális „új nő típus”-t, amely nem a „féktelen” individualizmust követi, hanem „nemzetibb” kíván lenni, amely egyszerre turáni és világpolgár. Azaz a nő nemzeti hivatása, a nemzeti közösség iránti kötelessége az első; ez a nyilvános (hiszen a családon, az otthonon kívüli) tevékenysége azért nem „természetellenes”, mert a nemzet „ápolása”, „gyógyítása”, mint a gondoskodás általában, „természetes” nőies tevékenység, az anyai szerep része.²⁶

Itt érdemes az olasz példára gondolni és feltenni a kérdést: vajon a ha-

²³ Sz. J. [LYKA Károly]: *Nők az alkotmányban*. *Új Idők*, 1920/5. 99.; KENEDY Géza: *Az első fecske*. Uo. 1920/10. 192–193.; FODOR Gyula: *A dáma, a démon és az asszony*. Uo. 1920/7. 116–117.

²⁴ *Asszonyok munkája az országban*. *A Magyar Asszony*, 1922/3. 27–31.

²⁵ BERZEVICZY Albert: *Néhány szó a magyar nők hivatásáról*. *A Magyar Asszony*, 1922/7–8. 1–3.; MÁRTONFFY Károly: *A nemzeti lélek integritása*. Uo. 1922/4. 14–15.

²⁶ PETŐ Andrea – SZAPOR Judit: *A női esélyegyenlőségre vonatkozó női felfogás hatása a magyar választójogi gondolkodásra 1848–1990*. Az „állam érdekében adományozott jog” feminista megközelítésben. IN: SAJÓ András (szerk.): *Befogadás és eredetiség a magyar jogban és jogtudományban*. *Adalékok a magyarországi jog természetrajzához*. Áron Kiadó, Budapest, 2004. 138–139.

gyományság női szerephez (a „jó”, helyesen viselkedő nő szerepéhez) való visszatérésről van szó, vagy valamiféle kulturális remobilizálásról? Ennek az antifeminista (a progresszív feminista mozgalommal szembenálló) diskurzusnak a további elemzése azt mutatja, hogy a nők közéleti aktivitásának fenntartása, a nők nemzeti célok érdekében történő remobilizálása volt a cél – de nem csak az. Ebből az aktivizmusból az következett ugyanis, hogy az új nő közéletben aktív típusait is el kellett fogadtatni, természetesnek és nőiesnek kellett ábrázolni. Jól mutatja ezt a „Bujdosó könyv”, amely emléket állít a forradalom által „üldözött”, bujdosni kényszerülő, de a forradalom előtt meg nem hódoló erős ellenforradalmár nőknek is, így a forradalmi időkben a MANSZ-t megalakító Tormaynak magának. Ahogy az irodalmár Bánki Éva fogalmaz: hivatkozott regényében Tormay „új nőszerepet teremtett: az izgága, férfiasan jövő-menő, mindenhol összeesküvéseket leleplező írónő alakját”.²⁷

Az ellenforradalmár, antiszemita és antifeminista Tormay azonban korábban az 1914 és 1917 között megjelent, *A Nő* című, alcíme szerint „Feminista folyóirat” szerkesztőbizottságának a tagja, továbbá az 1913-as budapesti Női Választójogi Világkongresszus egyik szervezője volt.

Vajon egyszerű pálfordulásról lenne szó? Vajon a „férfias” és lesbikus Tormay azért hozott létre és működtetett egy nőszervezetet, hogy a férfiak pozícióját segítsen megerősíteni?

A *Magyar Asszony* 1920-as évek eleji írásai alapján inkább igennel felelhetnénk erre a kérdésre (a rögzített eltérések ellenére is). A korábban említett példákon kívül erre utal az evangélikus püspök, Raffay Sándor „*A magyar nő nemzeti hivatása*” című írása, amelyben a magyar nemzeti öntudat világháború előtti, már két nemzedék óta tartó hanyatlásáról írt. Ennek jele és oka, hogy a külföldről érkezett újdonságokat magyarnak és nemzetinek hitték, holott „a hamis nyugati civilizáció, a beteges internacionalizmus, a nemzeti öntudatot megőrlő világpolgárokodás” produktumai voltak, amelyek az egész életet áthatották, és megfertőzték „Művészetünk, irodalmunk, napisajtónk, világnézetünk, szokásaink, társadalmi életünk, erkölcsünk, célkitűzéseink”. Ebben a káros folyamatban „a magyar asszonyok is alaposan részesek” voltak: elterjedt körükben a léhaság, az „européerkedő színezet”, a „nyílt kávéházazás csúf szokása”. Az új világban ezzel szemben a nők hivatása a „nemzeti öntudat” ápolása, az, hogy bátorságra és a nemzeti értékek védelmére szorítsák rá a férfiakat (ha már „a vörös és a román uralom alatt csakugyan gyáva magatartást tanúsítottunk [...] és azóta is a legengedelmesebb publi szerepét játsszuk”).²⁸ Azaz: 1914 előtt a médiából megismert káros európai szokások követése átalakította a hétköznapi viselkedés szabályait és a világról alkotott elgondolásokat, a háború utáni években pedig a nők feladata az, hogy jobb magyarokat neveljenek a gyerekeikből – otthon. Ezek a „lehetőségek” a férfiak – a „Bujdosó könyvben” és az „Asszonyok munkája

²⁷ BÁNKI Éva: *Lobogó sötétség*. (Tormay Cecile: *Bujdosó Könyv*). Múltunk, 2008/3. sz. 92.

²⁸ RAFFAY Sándor: *A magyar nő nemzeti hivatása*. A Magyar Asszony, 1922/9. 2., 3.

az országban” című, már hivatkozott írásban is szerepelő – gyávasága, lelki sérülései és bukása miatt nyíltak meg a nők előtt.

Ha viszont a MANSZ tevékenységét, más kiadványait és azok szerzőit együtt nézzük, akkor azt látjuk, hogy egyrészt a közéletben aktív, másrészt a dolgozó új nő típusát is propagálták inkább. Utóbbit például a „Magyar Asszonyok Lexikona”. A benne szereplő, példaképek állított 1339 nő között 1071 dolgozó nőt találni ugyanis, akiknek több mint fele (540) férjezett volt, azaz nem csak a családi feladataira koncentrált – ami ellentétes a női szerep valóban hagyományos értelmezésével.²⁹ Vagy nézzünk egy másik példát! A numerus clausus törvény elfogadása és az alkalmazás első kedvezőtlen tapasztalatai után a MANSZ a Feministák Egyesületével és a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségével együtt közös kérvényben kérte a nők hátrányos helyzetének megszüntetését. A MANSZ továbbá részt vett egyetemista lányokat segítő kollégiumok szervezésében (Sarolta Leányotthon, a debreceni Horthy Miklósné Leányotthon), amit a kormányzó Horthy Miklós felesége, a miniszterelnök Bethlen István vagy többek között a vallás- és közoktatási miniszter, Klebelsberg Kunó is támogatott. Erről természetesen rendszeresen beszámolt *A Magyar Asszony*.³⁰ Ehhez azonban azt is hozzá kell tenni, hogy a nőhallgatók aránya a törvény

	1918/19	1920/21	1921/22	1922/23	1925/26	1928/29
I.	8,38%	7,2%	8,49%	8,32%	10%	13,2%
II.	9,07%	8,7%	7,59%	8,96%	9,89%	13,53%

elfogadása után, bizonyos egyetemek, karok politikája ellenére nem csökkent számottevően. Sőt, az 1920-as évtized közepére még nőtt is. Az 1920-ban induló tanév adataihoz azt kell tudni, hogy akkor a hallgatók összlétszáma radikálisan lecsökkent: az 1918/19-es tanévben több mint 18 ezer hallgató volt, ebben azonban csak 14 ezernél kicsivel több. Az összlétszám ezután erőteljesen hullámzott: 1921/22-ben ismét 18 ezer fő körüli lett ez a szám, 1922/23-ban az első félévben már 23 182, a másodikban 20 815, majd 1925/26-ban és 1928/29-ben az első félévekben 16 160 és 16 689, míg a második félévekben 15 200 és 15 678 hallgató járt egyetemre és főiskolára. A nőhallgatók arányának változása az első világháború után a rendes és rendkívüli hallgatók között (a tanévek első és második félévében - fenti ábra).³¹

²⁹ BOZZAY Margit (szerk.): *Magyar Asszonyok Lexikona*. Budapest, 1931.

³⁰ A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége az egyetemi ifjúságért. *A Magyar Asszony*, 1927/7–8–9. 207.; Jelentés a debreceni Horthy Miklósné Leányotthonnak 1926–1927. első évi működéséről. Uo. 208.

³¹ *A m. kir. kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Athenaeum, Budapest, 1926. 195.; *A m. kir. kormány 1923–1925. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Athenaeum, Budapest, 1928. 255.; *A m. kir. kormány 1929. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Athenaeum, Budapest, 1931. 263.

A tanulás mellett a nők önálló életre való felkészítését is szükségesnek ábrázolták a kor konzervatív és nemzeti irányultságát helyeslő közéleti szereplőnői. Így például az író Szederkényi Anna, aki 1929-ben rádióelőadás-sorozatában azt mondta, hogy „olyan lányokat kell nevelnünk, akik önállóan is le tudják élni az életet [...]”.³² (Szederkényi ekkor a *Kis Újság* című országos politikai napilap, valamint a *Háztartás. A magyar asszonyok közlönye* című hetilap felelős szerkesztője volt.) A konzervatív irodalomtörténész, Bánhegyi Jób (aki a nemek eszencialista felfogásának híveként tagadta a nők és férfiak szellemi egyenlőségét) magától értetődőnek mutatta, hogy „a mai nő független és szabadon alakíthatja életét”, és hogy Magyarországon általános az „önálló kenyérkereső nő” típusa.³³

Azt látjuk tehát, hogy a konzervatív, jobboldali nők, így az író- és újságíróknak, illetve intézményeik a hibriditás fogalmával jellemezhetőek, ami annyit jelent, hogy olyan álláspontokat képviseltek, amelyek egymással ellentétesnek tűnhetnek.³⁴ Hiszen például egyszerre voltak konzervatívok és az emancipáció hívei voltak. Ugyanezt látjuk a már említett női lap, az *Új Idők* elemzésekor is.

Az *Új Idők*ben az 1920-as évtizedben inkább a komolyabb műfajokban (publicisztikákban, regényekben) képviselték a demobilizáció koncepcióját, míg az olvasók magánéleti gondjait megtárgyaló szerkesztői levelekben, divattanácsokban, vagy éppen a hirdetésekben az új nőnek adtak inkább tanácsokat, ötleteket. Az évtized végére és az 1930-as évtizedben a helyzet annyiban változott, hogy gyakran a címlapfotók is az új nőt népszerűsítették. 1930 nyarán például a címlapon harangozták be, hogy a következő számtól közlik a családi élet kultuszát terjesztő neobiedermeier irodalom reprezentánsa, Csathó Kálmán új regényét:³⁵ a reklámszöveget tartó nő viszont szőke, ondolált hajú, kifestett modern lány volt, aki a tradicionális női szerepek hívei körében amorális figurának számított. Ahogy a dohányzó nő is, aki szintén feltűnt az *Új Idők* címlapján: például a síelés szünetében tüzet adott egy férfinak.³⁶

³² Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, Ms. 10 225/h. 2.

³³ BÁNHEGYI Jób: *Magyar nőírók*. Szent István Társulat, Budapest, 1939. 7.

³⁴ V. ö. Ann HEILMANN - Margaret BEETHAM (szerk.): *New Woman Hybridities. Femininity, feminism and international consumer culture, 1880–1930*. Routledge, London–New York, 2004.

³⁵ A „neobiedermeier” fogalmát SZERB Antaltól vettem: *Magyar irodalom története*. Szépirodalmi, Budapest, 1992. 483–485.

³⁶ A cigarettákat és cigarettakelléket, mint termékeket igen gyakran a modern lány típusával reklámozták; erre példa Irsai István cigarettaplakátja is (*A modern magyar kereskedelmi plakát, 1924–1942*. Hely és kiadó nélkül, 2014. 93.). Ugyanezt látjuk *Az Est* 1929-es hármaskönyve II. kötetének hátsó borítóján lévő Modiano-féle cigarettapapír-reklámot, Molnár C. Pál alkotását szemlélve. Ha az ugyancsak tőle való másik Modiano-plakátot nézzük (<http://dohanymuzeum.hu/modiano-11>), illetve mellé tesszük Gerely Jolán öt kiadást megélt „A művelt leány” című, fiatal lányoknak készített illemtankönyvének első borítóját, akkor ugyanannak a nőtípusnak a teljesen eltérő értelmezésére

Neonacionalizmus: a nemzeti beszédmód és az emancipáció

A világháború és a békébe való átmenet lezárulta után a konzervatív indítatású, eredetileg a középosztály otthon lévő nőtagjainak szánt *Új Idők* egyre nagyobb teret adott a modern/új nő típusának, problémáinak. Ehhez képest meglepőnek tűnik, hogy a liberális feminista gyökerekkel rendelkező, a kifejezetten nem otthonülő nőknek készített a *Dolgozó Asszonyok Lapja* 1928-as indulásakor a nemzeti beszédmód–nemzeti értelmezési keret használatát választotta. Első számának címlapjának rajzán (Szabó Lucy készítette) ugyanis a rövid hajú új nő, azaz egy nemzetközi nőtípus képviselője a magyar fel-támadásra utaló napfelkelte idején a mezőn elveti az új élet magját. Beköszön-tő írásában a szerkesztő is azt hangsúlyozta, hogy a dolgozó nők támogatása (és a munkát végző nők serege) „nagy Magyarország újjászületéséhez” vezet.³⁷

Talán még ennél is meglepőbb, hogy 1937-ben a Feministák Egyesülete milyen indokkal kérte, hogy a női és a férfi választójog feltételei legyenek egyenlők. Azzal érveltek, hogy a szociálpolitika igen fontos, amiben „jelentős szerep vár az asszonyi szívre, az asszonyi kézre”, és hogy „A magyar nő ezer éven át mindig becsülettel állt helyt a nemzet férfiai mellett”, és végül azzal, hogy női választó már bizonyította: „a nemzeti célok érdekében megnyugtató erőt jelent”.³⁸

Mi lehet ennek az oka annak, hogy a nemzeti és az emancipációs érvelést egymás mellett találjuk? Az, hogy a női jogok és szerepek gyakran csak a nemzeti diskurzusba beíródva váltak láthatóvá, azaz így lettek elfogadot-tak.³⁹ Az antifeministák, az emancipációt ellenzők – mint láttuk – nemzeti szlogenekkel támadták a nőemancipációt. Erre válaszként, védekezésé-ként kerülhetett az érvek közé a nemzeti szempont. Egyfelől. Másfelől azonban azt látjuk: a nemzeti, keresztény, konzervatív irányzat hívei között többen is képviseltek emancipációt támogató politikát. Ez az irányzat ráadásul nem a világháború után jelentkezett,⁴⁰ csupán akkor erősödött meg összefüggés-ben a trianoni traumával, a nyomában felerősödő nacionalizmussal, vala-mint a feministák ellehetetlenítésével. Azaz a két irányzat „összeért”.

A Horthy-kor e két emancipációs irányzata megkülönböztette a „masculinitást” (a „nemzetközi feminizmust”) és a nőies feminizmust vagy az emancipáció nőies irányát, amely ezek szerint az ábrázolások szerint

találunk példát. A könyvborítón egyrészt a helyes példát szimbolizáló, könyvvel és virággal ábrázolt hosszú hajú lány látható, másrészt a „rossz példa”: a sminkelt, rövid, ondulált hajú dohányzó vamp (Korda, Budapest, 1944. 4. és 5. kiadás). A második Molnár C. Pál-plakátra Varga Fanni hívta fel a figyelmemet, amit köszönök.

³⁷ BRÓDY Ernőné: *Dolgozó asszonyok, leányok*. *Dolgozó Asszonyok Lapja*, 1928/1. 3.

³⁸ SIMÁNDI (2009): 217.

³⁹ PETŐ Andrea: *Napasszonyok és holdkisasszonyok. A mai magyar konzervatív női politizálás alaklata*. Balassi, Budapest, 2003. 63.

⁴⁰ Ehhez lásd SÁRAI SZABÓ (2014).

nem az általános emberit hangsúlyozta a nőben és követelt számára ezen az alapon egyenlőséget, hanem „a” nőiség elismerése mellett kívánta a nőknek a férfiakéval egyenlő indulás és érkezés sanszát biztosítani, és mindezt a nemzetiként tételezett célokra hivatkozva, azok érdekében. Az anyaság fontosságát és/vagy a sajátosan nőiként értelmezett tevékenységek egyenjogúsítását tekinthetjük eme ábrázolás alapjának – a női autonómia igénye mellett. Leegyszerűsítve arról a reprezentációról vagy értelmezési keretről (máshonnan nézve: diszkurzív stratégiáról) van szó, amely szerint, ha a jó anya „megadta” a családnak és egyúttal a nemzetnek, amit kellett, akkor megszerezte rá a jogot, hogy mint új nő dolgozzon, politizáljon, esetleg sikeres művész legyen, amivel saját magát és a nemzetét egyaránt (és szintén) szolgálja. Egyrészt a családnak teendő szolgálat (gyerekszülés és -nevelés) egyúttal a nemzetnek/államnak, azaz a revízió érdekében teendő szolgálat is. (Ez erősen emlékeztet a háborús győztes, de „csalódott” Olaszországra, pontosabban a „fasiszta nő” modelljének leírására.) Másrészt a munkavégzés, a politizálás és az önmegvalósítás más formái szintén nem erkölcstelen, nem önző individualista tevékenységek, hanem ugyanúgy a nemzetet szolgálják. A női egyenjogúságnak tehát nem csak az anyaság lehet az alapja, hanem a nemzet érdekében végzett nyilvános aktivitás is.

Ez sem valami hirtelen feltűnő újdonság: a 20. század első évtizedeiben (de korábban is), Európában az új nő típusával és általában a feminizmussal szemben a nemzeti hagyományokat hozták fel ellenérvként, amire válaszul mind gyakrabban merült fel az az ellenérv, hogy a nőemancipáció nem ellentétes „a” nemzetivel (a „*New Women Hybridities*” című tanulmánykötet egyik eredménye éppen ennek dokumentálása). Viszont a világháború után Magyarországon Trianon felerősítette a nacionalizmust, ami azt eredményezte, hogy az újféle női szerepekkel szembeni nemzeti érvek, a nemzeti érdekre hivatkozó érvelés még hatásosabb lett. Tehát az új nők (és a női jogok stb.) elfogadásának általában is feltétele volt a nemzeti érvkészlet használata – de különösen is igaz lett ez a háború utáni Magyarországon. Ahol a magyar ügyre való hivatkozással sok mindent próbáltak legitimálni, elfogadtatni a korban. A pesti mulatók működésének célja például, lényegében, a magyar ügy, azaz a revízió szolgálata volt – a tulajdonosok hirdetése szerint. A nemzetközi mintákat követő, „világvárosi” Moulin Rouge és Parisien Grill (Budapest két felkapott mulatója) mellett szóló érv így hangzott ugyanis: a pesti éjszakai életet szokás lenézni és erkölcstelennek tartani, de ez helytelen, mert a pesti éjszaka sok száz barátot szerzett a magyar ügynek azzal, hogy a külföldi turistákat szórakoztatta, akik szeretettel emlékeznek majd Magyarországra (is).⁴¹

⁴¹ *Idegenforgalom a pesti éjszakában*. IN: *Pesti Hírlap 1935. évi nagy naptára*. Légrády, Budapest, é. n. [1934] 166–167.

Összefoglalás

Bár a Horthy-korról általánosságban valóban elmondható, hogy konzervatív volt és hogy „1920-tól a feminizmussal szemben egy keresztény politikai szerveződéssel összekapcsolódó konzervatív irány lép fel, mely megkezdi a nőemancipáció esszencialista érvekre épülő tagadásának terjesztését”⁴² – több konzervatív lapban és konzervatív szerző művében is választható-követendő nőtípusként ábrázolták az új nő dolgozó és közéletben aktív típusait. Gyakran egymással ellentétes (vagy annak gondolható) ábrázolások kerültek egymás mellé, illetve olyan női típusokat propagáltak, amelyeket egyértelműen se a konzervatív, se a feminista kategóriába nem tudunk besorolni – és gyakran olyan női szerzők írásairól van szó, akik szintén nehezen besorolhatók egyik vagy másik kategóriába. Őket Martin Pugh nyomán konzervatív feministának nevezném,⁴³ mégpedig azért, mert vagy az anyai szerepből fakadó feladatok tökéletes teljesítésére hivatkozva kértek egyenlőséget, önállóságot, vagy konzervatívok voltak, akik a női jogokat, emancipációt fontosnak tartották (előbbit általában anyai alapú feminizmusnak nevezik). A tradicionálishoz képest új női imázsról van tehát szó az írásaikban, amelyek a nőiességnek is új jelentést adtak (hiszen nem csak a családanya természetes és nőies nő, hanem a dolgozó, politizáló stb. nő is).

Az újféle imázs „sikerének” és szükségességének a magyarázatai részben mentalitásbeliek, világnézetiek. A nőemancipáció folyamata Magyarországon az 1870-es évtizedtől egyre látványosabb. És noha lassú folyamatról van szó, amely folyamat a világháború nélkül 1918 végére nem ért volna el komoly áttörést, de láthatóan a társadalom egyre szélesebb nőrétegeit ért el. Ezek az okokon túl azonban vannak társadalomtörténetiek is. Egyrészt a háború miatt kialakult nőtöbbletre kell gondolni. Míg 1910-ben a trianoni országterületen 1.000 férfira 1.007 nő esett, addig 1920-ban már 1.062 – a törvényhatósági jogú városokban pedig 1.015-ről 1.110-re nőtt ez a szám.⁴⁴ Az 1930-as népszámlálás azt mutatta, hogy ez a szám országosan nézve 1.045-re csökkent, míg a nagyobb városokban 1.142-re nőtt.⁴⁵ A férjhez menés esélyei tehát csökkentek. Ehhez társult az elszegényedés, először a világháborús pusztítások és Trianon következményeként, másodszor pedig (a gazdasági növekedés rövid korszaka után) a gazdasági világválság miatt. E miatt a két

⁴² JABLONCZAY Tímea: *A nem nemzeti kisajátítása Szentmihályiné Szabó Mária Zrínyi Ilona című regényében*. Irodalomtörténet, 2011/4. sz. 195.

⁴³ Martin PUGH: *The March of the Women. A Revisionist Analysis of the Campaign for Women's Suffrage, 1866–1914*. Oxford University Press, Oxford, 2000. 102–103.

⁴⁴ *A m. kir. kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Athenaeum, Budapest, 1926. 239*.

⁴⁵ *A m. kir. kormány 1931. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Athenaeum, Budapest, 1933. 167*.

ok miatt is el kellett fogadni a dolgozó nőt, továbbá a középosztálybeli nőknek új identitásmentát kellett mutatni, közvetíteni. Az egyedül élő és/vagy dolgozó nő nem mint vénkisasszony és deklasszáódott nő jelent meg, hanem mint egy sikeres életstratégia megvalósítója (aki képes eltartani magát – akár a válás után is –, és nem a férjhez menést gondolja az egyetlen megoldásnak); a tanulást pedig kitörési lehetőségként is ábrázolták.

A „siker” és a szükségesség harmadik oka a „pozíció-változás”. Az említett, a 19. század végén kiterjedt nőemancipációs folyamat miatt (amit a világháború elmélyített, és ami részben független volt a progresszív feminizmustól) a konzervatív, jobboldali új nő, illetve a nemzeti értelmezési keretben ábrázolt modern nő „középre került”: három „szélsőség” között találjuk. Az egyik szélsőséget a „nemzetietlen feministák” jelentették. A másik a Magyarországon hol *postwar girl*ként, hol modern *girl*ként, elvértve pedig flapperként emlegetett modern lány típusa volt, aki „felelőtlenül élt”. A harmadik pedig a nőt a családba visszazárni igyekvő, a nők mindennemű nyilvános szereplését bíráló, azaz az emancipációt általában tagadó irányzat volt.

A Horthy-korban tehát az egyetemre jár, dolgozó, politizáló nő mint az új nő nemzetivé tett típusa jelent meg, és a nőnek általában is hivatása, mégpedig nemzeti hivatása lett – amely hivatás szorosán kapcsolódhatott ahhoz, amit önmegvalósításnak nevezhetünk. Az állam és a nemzet iránti kötelességek teljesítése nem feltétlenül esett egybe a család iránti kötelességek teljesítésével. Olyan, a korban ismert szerzők, mint például Szederkényi Anna vagy Bozzay Margit írók-újságírók, továbbá az 1932-től három cikluson át kormánypárti képviselő, Melczer Lilla médiabeli megjelenéseikben is amellelt foglaltak állást, hogy a nőknek az otthonon, családon kívül is fontos nemzeti hivatásuk, fontos „dolguk” lehet. Mind a hárman hangsúlyozták például az anyai feladatok elsőbbségét, de Bozzay és Melczer azt is, hogy ők elváltak és egyedül nevelték fel gyerekeiket.⁴⁶

⁴⁶ *Asszonyok a parlamentben*. Új Idők, 1937/11. 374–376.; BOZZAY Margit: *A lecke vége*. Dóvin-Muru, Budapest, 1990. 196. (Szederkényi Anna is elvált nő volt, de ő újrահázasodott. Annak azonban nem találtam nyomát, hogy ő ezt hangsúlyozta volna, vagy pozitívumként állította volna be, mint például Bozzay.)